

וכבר בשורה ראשונה שכתבתי בתור "עורך" נתתי מקום לבעל דיני להתרעם. כי אמרתי: "ביסדרנו מכיני חדשי, אנו עושים, כמדומה לנו, דבר שהשעה צריכה לו". כמדומה לנו? — וכי מה זה עורך האומר "כמדומה"? עורך בישראל "צריך שילך לבטח דרכו, שיהיה הדור נרמה לו כשערה והספק כודאי; בקולות וברקים, יופיע" וכאלהים אדירים יקרא: "אנכי"... צריך הוא שידע שהדבר אשר הוא עושה דרוש להעשות". ואני — לא אכחד — איני יודע! כלומר, יודע (או מאמין) אני אמנם, שהדבר נאותה צורה שתארתיו שם, דרוש להעשות; אבל איני יודע בבירור, אם מה שאני עושה עתיד להיות אותו דבר שדרוש להעשות: כמה דברים נעשים בקרבנו, שהכל יודעים כי דרושים הם להעשות, ולבסוף מתגלה, כי מה שעשוי אינו דרוש ומה שדרוש אינו עשוי; איני יודע אם, במצב עמנו עתה, יכול אדם מישראל, ואפילו יהיה, העורך בעצמי, להתחיל באיוו פעולה לאומית כלב סמוך ובטוח, כי מעשיו יהיו רצויים כמו שונתו רצויה; איני יודע אם, כאשר "מרוכים צרכינו", חובה עלינו שתהיה, דעתנו קצרה, לכלת הבין, כי צורך ויכולת אינם שמות נרדפים; והמדומה לי, שבשביל שיתעורר אדם לבטח כחו בעשיית דבר הדרוש להעשות, אין מן ההכרח כלל שיעצום עיניו מראות כל ממשול וילך, לבטח דרכו; אדרבא, מי שלבו מסור באמת לדבר זה שהוא בא לעשות — הוא אינו אומר: הריני עושה, מפני שבודאי אעשה נכונה, אלא כך הוא אומר: הריני עושה, אע"פ שספק הוא אם אעשה נכונה, כי שוה גם הספק לאבד זמן וכח בעבורו. ואולם, את חטאי זה, שאני מבחין בין ספק לדוא, היו צעירי הדור, כנראה, נושאים לי ברחמים, לולא מצאו בי עוד חטא אחר, הגדול בעיניהם מנשוא: כי הנני מבחין גם בין אפשר לנמנע.

הדבר כפשוטו וכמשמעו, אלא שדרוש הקרמה קטנה. האידיאל הקיצוני, כלומר, מטרה אשר אליה נשאף והיא רחוקה ממנו וגדולה מכתו כהוה, — הוא אמנם תנאי הכרחי להתפתחות רוח האדם, בעוררו בקרבנו את הרצון לספק ולעלות מעלה מעלה, בלי הרף וכלי ליאות, עד מקום שבחו מניע, אבל גם זה תנאי הכרחי הוא להתפתחות האדם, כי לאחר שנתעורר רצונו ועבר לפעולה, לא ישנה עוד תמיד בחייון אותה העת הרחוקה שבה יגיע לקץ תכליתו. העולה בסולם, אע"פ שנתעורר למעשה זה מחפצו להגיע לראש הגג, אינו נותן עיניו בשעת מעשה אלא בשתים שלש שליבות הקרובות לזו שהוא עומד עליה, וכשהגיע למקומן מגביה עיניו עד מעט, וכה הולך ומרים מבטו, הולך ועולה, עד שמגיע למקום הפצו האחרון, שהיה במחשבה תחלה, אבל אם בראשית עלייתו נושא עיניו עד לקצה הסולם מלמעלה, הרי הוא מסכן בעצמו לנפול אחורנית ארצה. גם האידיאל הקיצוני יפה לאדם, כל זמן שהוא חן עם לבו, איווהו דרך ישרה שיבור לו בחיים, — אז מה טוב חלקו, אם תתעורר בתוך לבו התשוקה לאיוו מטרה נכונה, אשר תמשכהו אליה בחוקה וכוכב נוצץ ממרחק תאיר לו רגע אחד את דרכו לכל ימי חייו, וידע מעתה לאן הוא הולך ולמה הוא עמל. אבל סכין שמלא האידיאל את תעודתו זו, והאדם יוצא לפעלו לכבוש לו את דרכו, הנראה לו בחוץ, בין המון הכתות המתנגשים בחיים, אשר יעצרוהו במהלכו על כל צעד ולא יצא לו לפסוע פסיעה נסה, — אז מוטב לו שיסיר מלבו את המחשבה התמידית על דבי המטרה האחרונה, הרחוקה ממנו מרחק רב ביותר, וישים עיניו באיוו נקודה יותר קרבה אליו, שבאמצע הדרך, באיווה, אידיאל ומניי העומד על נבול האפשרות כהוה. כי רק אידיאל כזה יוכל להיות כח מניע תמיד למעשים פרטיים וקטנים, אשר סוף סוף

צורך ויכולת.

לפני שנתים, כשעלחה המחשבה כלבי לקבץ נדתי, את מאמרי המפורים בכה"ע ובמאספים שונים, ולהוציאם כלם בקובץ אחר, הרגשתי כי אמנם, כי במחשבה זו צפונה מעין "נבואה קטנה", שהנני עומד בחיי הספרותיים על מפתן תקופה חדשה, אשר שונה תהיה תכלית שנוי מתקופת המאמרים ההם; אלא שקרני כזה מה שקרה לקריסוס המלך בשעתו: טעיתי בפשט הנבואה ודרשתיה להנאתי. בואת — חשבתי אז — יגדל העתיד מן העבר, שעד כה פורתי ומעתה אכנס; עד כה היו מחשבותי ודברי קשורים תמיד בצרכי השעה, ומעתה אעזוב חיי שעה ואעסוק בחיי עולם; לא אוסיף עוד לבוכו חיי רוחי "פרורים פרורים", אלא אתכנס בתוך נפשי, אקבץ מעט רכושי הרוחני למקום אחד, ובסתר חררי אעבוד את ספרותנו עבודה אחת שלמה וארוכה, שתחן לי רשות להלום על דבר "חלק לעולם הבא". ומתוך שכך פירשתי לי את העתיד, נחשבתי בעיני מני או כאיש חיל שעזב את המערכה ונפטר מחבריו לזמן בלתי מוגבל, ולא יספתי עוד להשתתף בעבודת המאספים וכה"ע שהייתי מצוי אצלם לפני.

ועתה הנה נבואת לבי נתקיימה: תקופה חדשה החלה באמת בחיי הספרותיים והיא שונה תכלית שנוי מזו שקדמה לה, אבל — בהפך מפירושי, תחת אשר לפני הייתי כותב לתיאבון, בשעה שרצייתי ועל מה שרצייתי, הריני עתה מחויב לכתוב בשעה שאחרים רוצים ועל מה שהם רוצים; "הריני מחויב", לא מפני שזו באמת מחובת עורך מכ"ע חדשי להרבות שיחה עם הקוראים — צאו וראו כל כה"ע החדשים אצל אודה"ע ותמצאו אך מעט מאד שבהם העורך עובר גם עבודה סופרים — כי אם מפני שבמצבי עתה יש רשות ויכולת בידי אחרים לכוף אותי על זה באמצעי פשוט וקל: עומדים וכותבים, מכתב גלוי אל העורך, לשימו במכ"ע שלו; ואם אך כתובים הדברים בסגנון ספרותי הראוי להתקבל, הרי מחויב הוא לתת להם מקום, וממילא מחויב הוא גם להשיב. ואמנם, אך צעדתי צעד אחד על דרכי החדשה, והנה — מכתב גלוי אל אחד העם*!). ולא עוד אלא שבעל המכתב בא בטענותיו לא כאיש פרטי, כי אם כשליח צבור: "בתור אחד מצעירי הדור שיוודע את אשר בלבבם".

לא זאת היא הפעם הראשונה שמומינים אותי לדין לפני "דעת הקהל"; כמעט כל מאמר ש"שיצא מתחת ידי עורר עלי בזמנו, מלחמה בשערי כה"ע, וגם "מכתב גלוי אל אחד העם" הוא דבר שכבר היה לעולמים פעם ושתיים. אבל אז, כשרצייתי — וזה היה יוצא מן הכלל — נמצאתי לבעלי דיני, וכשרצייתי — וזה היה הכלל — הייתי כלא שומע. עתה אין הדבר כן. עתה הם נכנסים לתוך רשותי ומשמיעים טענותיהם בפני, ואם ברצון או באונם — עלי לשמוע ולהשיב דבר.

מהם מורכבים החיים; ורק בסולם של אידיאלים כאלו, העומדים זה למעלה מזה, יכול אדם להתירום עד קצה מטרותיו, להיות לנגד עיניו תמיד רק היותר קרוב אליו לפי מצב בכל עת. אבל אם יאמר לשוות לנגדו תמיד בכל מעשיו אותו האידיאל הקיצוני, שיציקו בעמלו אשר הוא עמל להתקרב אליו, בראותו כי פסיעותיו הקטנות כאין הן לעמת המרחק הרב, ותחת לפעול פעולה ממשית, ישנה וינקר כל ימיו בחיונות לם וישאר עם זה כשפל מצבו לעולם.

כל נפש בריאה, בין של איש פרטי ובין של עם שלם, יש לה אותה סגולה בטבעה, שמאוייה הקיצונים מתחבאים באיזו סנה נסתרה בשעה שהיא משקיעה עצמה בעבודה המעשית. אין לך אדם נלכב ולא אומה נאורה שלא התנשאה רוחם באיזה זמן לאידיאלים גדולים לאחרית הימים ולקץ כל המעשים. אבל אחר עת ידועה של התרששות ושאיפות בשלות, אחר שהאידיאל האיר את הדרך והעיר את הרצון, מתחילה הפעולה ההליכה המעשית בדרך המובילה אל המטרה. ומיד נראה לעין, כי בין ראשית הפעולה עד סוף המטרה המרחק רב כל כך, עד שאי אפשר כלל לאמר, כי זו היא אמצעי להשגתה של זו; מפני שהקשר בין שתיהן אינו אלא על ידי שלשלת שלמה של מטרות שבינתיים, שהשגת כל אחת תלויה בהשגת זו שקדמה לה וכל אחת נעשית אמצעי להשגת זו שאחריה, ושרק חלק קטן מהן, רק קצה השלשלת, מונח בנבול האפשרות בהוה. כח ההסתגלות לתנאי החיים יביא או את האדם ואת העם להשפיל עיניהם הרבה מעלות למטה, עד הנקודה המונחת על גבול האפשרות בהוה. והנקודה הזאת תמשוך או אליה את הלבבות, כאלו היתה היא מטרה לעצמה, והשגתה תהיה להם לאידיאל זמני. האידיאל הקיצוני, הרחוק, יורד או למדור התחתון שכלב, שממש יעלוהו לפרקים בשביל להשתעשע בו ברנעי מנוחה; אבל על שדה העבודה ישלוט אחיו הקטן ממנו, הצר והמוגבל, עד בוא קצו, כלומר, עד שיושג ויחדל מהיות עוד אידיאל, ומקומו יקח אחר, גבוה עליו מעלה אחת, וכן הלאה והלאה.

כך הדבר נוהג בנפש בריאה, ואלמלא סגולה זו לא היינו רואים אנשים ועמים מתרוממים מעפר עד מרום ההצלחה עיי עבודה תמידית ופסיעות קטנות במשך זמן רב. אבל לא כך הדבר נוהג בנפש חולה כנפש אומתנו האומללה. בחווק יד נישל ממנה הדברים היותר עקריים בחיי עם, שאי אפשר היה לה להסית דעתה מהם אפילו לשעה קלה. להתיאש מישועה קרובה בשביל לילך בדרך הארוכה של עבודה מתמדת ונמשכת לאש ממטרה למטרה, ובהיותה מלאה תמיד אידיאלים קיצונים, התרגלה לכה למטרות קטנות ולא מצאה הסף בפעולות לפי כחה, כי אם שאפה רק לגדולות שאין להן תפיסה בחיים ובמצאות, ובאין לאל ידה להגשים את השאיפות האלה באיזה מסעל ממשי, יצאה ידי חובתה באמירה בעלמא ולמדה להשביע נפשה השוקקה בדברי חזון וחלומות בלבד; עד כי ברבות הימים אבד לה כל יחס וכל שוויי ערך בין האידיאל ובין הפעולה, בין הצורך שבדמיון ובין היכולת שבמצאות; אדרבא, כל מה שהיכולת המעשית הלכה ונתמעטה, כן הלך וגדל הצורך האידיאלי וכן גדלה גם ריקנותו ואפיסת כחו להביא את העם לידי פעולה כל שהיא . . .

ומחלה זו, השולטת בעמנו מדור דור, לא תרפנו גם עתה, אע"פ שבהשקפה ראשונה נראה כאלו נתעורר העם (או לפחות חלק ממנו) מחלומותיו היפים והקיץ וראה כי ריקה נפשו. עת לעשות! אנו שומעים זה הרבה שנים מכל עברים, ביהוד במחנה, צעיר הדור, — ומעשה לא יעשה, או אם יעשה, לא נוכל, בהכיטנו אל מראהו, לעצור בעד

המחשבה העולה על לבנו: נוה לו שלא נעשה משכך נעשה . . . וזה מפני שגם אחר הקריאה הגדולה, נשארונו בשמירת השמים, מעון הבטלה וההנאה מיוו השכינה, וגם את מדינתו נעשה כשאנו מרחפים בענני שחקים, ואין בנו כח להתגבר על הלך רוחנו ולירד לעולם העשיה השפל, כדי להתבונן איך בני אדם שם עושים מעשיהם ומצליחים, איך הם משפשים בכחותיהם, לדעת מדת יכלתם מה היא בכל עת, ולפיה מצמצמים את צרכיהם וקובעים להם מטרות קרובות, למען תהיה אחרית ותקוה לפעלם . . . כל זה רחוק מאתנו כשהוה, ועל כן, תחת להשפל בעינינו על יכלתנו הרלה, אנו מתנאים בצרכינו הגדולים ורואים בהם סימן יפה לנו, סימן לנפש רחבה ומבט רחב . . .

חלק חשוב מן האידיאל הגדול של "תחית ישראל" הוא בלי ספק — תחית שעתו וספרותו: שתהיה לשוננו חיה בפנינו ומספקת לכל צרכינו, וספרותנו מלאה ושלמה בכל הסקציות שאומה בת תרבות וקוקה להם למונה הרוחני. אבל יחד עם זה הרי כלנו יודעים, שלשוננו היא לע"ע רק חצי לשון וחסרה היא כמה מושגים ובטויים שבלעדם אין כל תקוה לספרותנו להגיע למדרגת ספרות חיה וכללית אשר לא יחסר כל בה; כלנו יודעים כמו כן, כי אין לנו בזמן הזה בין הכותבים עברית "חכמים כוללים" שיעשירו ספרותנו בחשבות עצמיות ומקוריות באיזה מקצוע מן ההשכלה האנושית הכללית; כי כל "העושר" שהשיגה עלינו ספרות ההשכלה לא היה אלא "לקט שבלים צנומות בשדה אחר", המעורר המלה בלב איש אירופי, שאכל כדי שביעה; וכי — וזה העיקר — כל זמן שלא ישתנה מצב חיינו כלו עד היסוד, מבחויץ ומכפנים, ולא תהיה לשוננו מגדלת חכמים וסופרים על גרכיה, בבתי ספריה ובכתי מדרשיה, אי אפשר להאמין שישתנה גם מצב ספרותנו במדה כזו, עד שתוכל "לרוות כל הצמאון של הדור החי" (כלשון בעל המכתב) בכל ענפי החכמה, המחשבה והיצירה, ולא יצטרכו עוד בני ישראל לספרות עם אחר. התחיה הנסורה של הלשון והספרות היא איפוא, כאמור, רק חלק מן האידיאל הגדול של תחית האומה בכלל, חלק התלוי במצב הכלל ושהשגתו בפועל אפשרית היא על כן רק בהשגת הכל.

ואם כן, כשאדם בא עתה וקורא: עת לעשות לספרותנו! — אם לא בא לידי כך מתוך שעמום אידיאלי בלבד או מסכות אחרות יותר שפלות, אלא התבונן תחלה במצב הדבר כמו שהוא ובתנאי החיים המגבילים אותו ורוצה באמת להביא תועלת כפי כחו, — הרי לא יתן לקריאתו צורת, שופרו של משיח, לאמר: נאולה אני מביא לספרותנו ועת תחיתה הנה באה; אחרי כי יודע הוא, שהאידיאל הקיצוני הזה לא בידנו הוא עוד עתה, וכיחס אליו כל מעשינו כאין, ועל כן הוא משפיל עיניו וקובע לו מטרות, באמצע הדרך, בנקודה הנראית לו "על גבול האפשרות בהוה", ואלה ישתדל לבנות את המעשים ולמשוך לב העושים.

ואיזוהי הנקודה שעל גבול האפשרות בהוה בנדרון זה?
 הספרות העברית הולכת ונעזבת, הולכת ודלה. מה משני אלה הסבה ומה המסוכב — קשה להבחין. אבל זה ברור, כי שניהם קשורים זה בזה ואי אפשר לחקן האחד בלי תקונו של השני. אם תשאר הספרות דלה וריקה, תעוב מכניה יותר ויותר, במדה שהשכלה הכללית בלשונות אחרות מתפשטת ביניהם; ואם תעוב ספרותנו מכל בעלי השכלה וכשרון, תתדרדרל יותר ויותר עד שתמות מיתת הוקנה, מאפיסת כח ולח, מכלתי יטלה עוד למלאות איזה צורך אמתי בחיי העם (איזה צורך אמיתי, כי באמת, בשביל לחמצא לה בריה חיה, תהיה נשמת או רוחנית או חברתית, מעמד איתן בחיים, די לה

שתמלא אך צורך אחד אמתי, ואין דורשים ממנה שתהיה ידה בכל. ומי כדורנו, דור חלוקת העבודה, יודע ומבין זאת! — התקן האחד הכולל את שניהם יכול איפוא להיות רק זה: שכל אלה השרידים מבעלי דעת וכשרון, אשר כנס הם עומדים עוד כנובל ספרותנו והפצים בקיומה, יתגרו שארית כחם להעשירה בתוכן ממשי שיש לעבדי בו צורך אמתי, ולהלביש תוכן זה גם צורה נאותה, שתהא דעת בני תרבות נוחה הימנה ולא ירנישו אודם של בושא כפניהם בקראם בספר עברי ובדמותם אותו כדמיונם לספרים מטינו בלשונות אחרות.

ואיזהו תוכן ממשי שיש לעמנו בו צורך אמתי ויש לספרותנו יכולת להמלא ממנו עד כדי למלאות הצורך במדה מספקת?
 צורך יש אמנם לעמנו בוראי, כלכל שאר העמים, בכל ענפי המדע והספרות. אף אם אין להם צד נניעה בעיני היהדות, אבל ביחס להספקת צורך זה, הרי יודענו שאין כחה של ספרותנו אלא בלקט שבליים צנומות; דבר שהיא הולכת ועושה זה כמה ולא רכשה לה על ידי זה לא ערך פנימי ולא כבוד וחבה בלב העם. מפני שבלקט כזה אין צורך אמתי לעם בכללו, כי אם רק צורך לפי שעה לאותם הכוזרים העניים בחדרים וישיבות, אשר יתפרנסו על ידו בצמצום עד שיצאו לחירות. אך הדור החי, שאינו מסתפק בשבליים צנומות, במה תמלא את צרכיו הוא להשכלה כללית עד שיאמר די? אבל לאשרנו, יש לעמנו, מלבד הצורך להשכלה כללית שהוא משתתף בו עם שאר העמים, עוד צורך אמתי לדבר אחד מיוחד לו, והוא — ידיעת עצמו. ואל נא תהי ידיעה זו — כמובנה הרחב — קלה בעינינו, לא מפאת חמרה ולא מפאת צורתה. מפאת חמרה כוללת היא לא רק ידיעת חי עמנו ומעשיו, בתור עולם נבדל ובודד לעצמו. כי אם גם היחס האמתי שבינו ובין העולם מסביב לו, הקשרים הגלויים והנסתרים שבין חיונות חיינו וצרכיהם ובין החקים השולטים בחיי האדם והחברה בכללי, כלומר, איתם ההצרכים האנושיים עצמם וכל חיונות הקולטורא והשאלות המניעות את הרוחות מימי עולם. מצד יחוסם אל היהדות ויחס היהדות אליהם (הן קשה למצא חיון נכבד או שאלה נכבדה בחיי האדם והחברה שאין להם שום יחס לחיי היהדות בהוה או בעבר). ומפאת הצורה, אין צריך לאמר, שחומר כללי ורבי-ענפים כזה נותן מקום לכל הצורות הספרותיות שבעולם: מדעיות, ספוריות, שיריות, פובליציסטיות וכו'. — והספקת הצורך הזה על ידי ספרותנו ביהוד ובמדה הדרושה, לפי מושגי הדור החי, הוא דבר שאפשר לחשוב, כי אינו יוצא מגבול האפשרות. ואעפ"י שגם בשדה זה הרבו עד כה אחרים לעבוד יותר ממנו, וספריות אחרות יותר מספרותנו, בכל זאת יש לנו רשות לקוות, כי היתרון הגדול אשר לנו על אחרים, בהיותנו לא רק יודעים את היהדות ידעה למודית, כי אם מרגישים את עצמותה ותכונתה הרנשה חיה, והיתרון אשר להעברית על לשונות אחרות, בהיותה הלבוש הטבעי של היהדות, שבו נולדה ונדלה והאריכה ימים, — כי היתרונות האלה יהיו בעזרתנו להניע בעבודה זו, בהקדישנו לה כל כחותינו, למדרנה נבונה, לכרוא גם בריאות מקוריות ולצור צורות חדשות, באופן שכרבות הימים תשוב ותהיה הספרות העברית למקור חיים לרוח ישראל, כמו שהיתה בדורות שעברו, ולא יבושו בה גם צעירי הדור הנאמנים לעמם, אם כי לא תספיק לכל שאר צרכיהם.

האדם בצורתו היהודית — זה הוא איפוא, לפי מצבנו עתה, הנושא היחיד לספרותנו, אשר בו תוכל עוד לשים תקותה, כי ירוממנה משפל מצבה ויעשנה במשך הזמן באמת להחלק עצמי מעולמנו הפנימי, אבל בנוגע לאותן החכמות הכלליות יותר

הדברים שאין להם שום יחס להצורה היהודית, בעל כרחנו עלינו לאמר לצעירי הדור (כדברי בעל המכתב): "לכו רעו, לכו ושנתו באשר תמצאו", כמו שכך אנו אומרים להם בעל כרחנו גם בשלחנו אותם לבתי ספר ולבתי מדרש של אחרים; אלא שהמאמינים בתפירות עמנו יוסיפו: עד אשר תרוחם אומתכם ותחיה, ותיתה או גם שפתה וספרותה עסה חיים שלמים, ומושב שנאמר להם כן אנחנו, משיאמרו זאת להם אותם השבליים הצנומות אשר נלקט ונושיט להם למלא רעבונם. גם אלה מכני הדור החי החושבים את הספרות היהודית לדברים מתים שכבר אבד עליהם כלח (כערות בעל המכתב), — גם הם עוד אפשר שיאהבו ויכבדו את המתה, שהיתה ראויה לאהבה וכבוד בחייה לפנים; אבל לעולם לא יאהבו ולא יכבדו ספרות של שבליים צנומות, שגם בחייה קרויה מתה. איני יודע אם הפעם, אחר כל האמור, עלתה בידי להטעים הדבר כראוי. אבל דברי הראשונים שהקדמתי בפחה "השלח"*, כנראה, לא הצליחו במשלהתם, וצעירי הדור סצאו בהם כמעט "כפירה" נמורה ב"אנושיות". אנו רוצים להיות בני אדם עברים בבת אהת, כנשימה אחת, שנוונים ממקום אחד; אנו צריכים להעמיד את ההשכלה האנושית וצרכיה בשורה אחת עם נחלת קדומים שלנו; צר לנו המקום!

אנו רוצים! אנו צריכים! — אבל היכולים אנו? שאלה זו אין צעירי הדור שואלים, ואי אפשר לדרוש מהם שישאלו, אחר כי בכלל אין שואלים כן בעמנו כשהדבר נוגע לענייניו האומיים (כי אמנם, בענייני הפרטיים אדם מישראל יודע לשאול כזאת וכזאת); ועל כן ארחותינו עקלקלות, מעשינו מבוהלים, מאוייני עולים ויורדים, ואין עמלנו עושה פרי, בהיות תמיד הדרך רחוקה מאד בין המטרה הנבונה ובין הפעולה הדלה. הנה הם מתאוננים כי צר להם המקום, כי הנבול אשר שמתה לתעודת מכיע זה אינו מקיף כל צרכיהם הרוחניים ולא יוכלו לעבוד בו. בנפשם וכלבבם. אך הנה סעיף אחד יש בתעודת השלח" — הסעיף על דבר פרקי חכמה — שעם כל ההנבלות, נותן הוא אפשרות לכל חכם מומחה והונה דעות להציע הרבה מחשבות גדולות — אם יש כאלה בלבנו — בהרבה ענפים מן ההשכלה האנושית וצרכיה. והריני מודה פה בפני כל הקהל, כי בושא תכסה פני, בצאת עתה החוברת השלישית ועדיין איני יכול להראות, היכן הם המאמרים שבהם יצא סעיף זה לפעולה בריוק, כפי שהונבל שם. בשירים, בקורת-ספרים, פוליטונים, וכדומה מן הדברים שאינם דורשים אלא מעט רוח הקודש" עם עבודת ארעי — כאלה עשירה אמתתתי עוד יתר על הדרוש; אבל פרקי חכמה במבן שציירתי לי מראש, תוצאות ידיעות עמוקות ולב חושב ועבודת קבע ביהוד — סאמרים כאלה לא ירבו הסופרים להביא. ואים איפוא "הרוצים" והצריכים" אשר צר המקום לנפשם וללבבם? הם מתאוננים כי צר להם המקום, בעוד אשר במקום הצר הזה הפנות היותר חשובות ריקות מאין עובדים!

אם כנים דברי המכתב, כי עוד לא אלמן ישראל מאנשים שהרבה ירחש לבם ויש להם מה להגיד לעמם השרוי בצער" — יבואו נא וימלאו תחלה, תעודת השלח" כמו שהיא, ואם יבוא יום ויהיה המקום צר באמת, או יתרחב מאליו . . .

ואולם בכל האמור ננעתי אך בצד אחד מן השאלה — צר היכולת, ועוד נשאר לי להגיד הרבה גם על דבר הצורך. כי אמנם מודה אני, שיש צורך לעמנו, כלכל עם

(* חוב' א' ע 1-6.

ועם כספרות שלמה וכללית בלשונו הלאומית; אבל הצורך הזה אינו כהוא אלא שאיפה לאומית אידיאלית, כמו שכך היא גם שאיפתנו לכל שאר הדברים שכל אומה חיה זולתנו מצוינת בהם. צורך כזה הוא יותר דבר הלמד בהיקש הגיוני, מעין noblesse oblige; מאחר שאומה מיוחדת אנו ולכל אומה יש ספרות מיוחדת בלשונה שממלאה כל צרכיה הרוחניים. הרי הדיון נותן שתהיה גם לנו ספרות כזו; אבל בעל המכתב נותן לצורך זה פנים אחרות, כאלו יסודו לא רק בהאידיאל הלאומי, כי אם יותר עמוק — ברנש אישי הדורש תפקידו, באותו הקרע הפנימי שכלב צעירי הדור בין היהדות והאנושיות, הגורם להם מכאוכים תמידיים ומלחמה פנימית, ושעל כן מרגישים הם צורך גדול ויסודי לרפאותו על ידי התאחדות היהדות והאנושיות באותה ספרות עברית כללית שהם רואים בדמונם. וכדבר הזה אינני מודה כלל; אדרבא, כמדומה לי, שאלמלי היו צעירי הדור מבינים היטב, מה טיבו של הקרע הזה והמלחמה הפנימית הבאה לרגלו, היו מבינים כמו בן, כי החונ הצר שאני חפץ להביאם בתוכו הוא הוא הדבר שהם צריכים לו צורך גדול ויסודי, בשביל לאחזה את הקרע שבלבם ולהביא שלום בנפשם.

אבל הענין הזה ראוי ליחד לו מאמר בפני עצמו, ואעשה זאת באחת ההוכרות הבאות.

אחר העם.

[Faint, mostly illegible text in Hebrew script, likely bleed-through from the reverse side of the page.]